
OBREZOVANJE DEKLIC – OBRED INICIACIJE ALI MUČENJE IN POHABLJANJE?

Ralf Čeplak Mencin

185

IZVLEČEK

Avtor v prispevku predstavlja problematiko obrezovanja žensk oz. *pohabljanja ženskih genitalij*, ki izvira iz pradavnine in je še danes razširjeno v mnogih družbah moške dominacije po vsem svetu.

Ključne besede: antropologija, ženske, socialni status, obredi iniciacije, obrezovanje, klitoridektomija, infibulacija

ABSTRACT

The article presents the issue of circumcising women or *Female Genital Mutilation (F.M.G.)* which originated in prehistory and is today still common in many male-dominated societies around the world.

Key words: anthropology, women, social status, initiation rites, circumcision, clitoridectomy, infibulation

Problem obrezovanja žensk je pritegnil mojo pozornost, ko sem prebral avtobiografsko delo Waris Dirie *Puščavska roža* (Dirie, Miller, 1998), ki jo je pomagala urediti in napisati Cathleen Miller, saj se je Waris Dirie (uveljavljena vrhunska manekenka) opismenila šele kot odraslo dekle. Waris Dirie, ki se je rodila in odraščala v nomadski družini v Somaliji, je pretresljivo opisala navado obrezovanja deklic v svojem domačem okolju, katere žrtev je bila tudi sama. Z neverjetno življenjsko energijo je prestala vse travme, si celo izborila pot v zvezdniški vrh manekenk, s svojo avtobiografijo pa je razkrila najbolj intimno pohabljanje in duševne pretrese, ki so jo zaznamovali za vse življenje. Prav z izidom te knjige je postala glasnica oziroma borka za pravice deklic proti globoko zakoreninjeni navadi obrezovanja – je tudi uradna predstavnica Združenih narodov za pravice žensk v Afriki.

Po nekaterih podatkih je obrezanih kar do 130 milijonov deklic oziroma žensk vsega sveta (Rahman, Toubia, 2000: 6). Strokovnjaki ocenjujejo, da je vsako leto najmanj dva milijona deklic podvrženih eni od oblik obrezovanja. Postopek obrezovanja deklic je daleč od malenkostnega posega, kot bi sklepali preko analogije z obrezovanjem dečkov, na kar napeljuje izraz *obrezovanje*. Gre namreč za trajno pohabljanje, ki ga deklicam

izvajajo neuke ženske, seveda brez anestezije. Ta poseg se razen s trajnimi psihološkimi posledicami pogosto konča s številnimi zdravstvenimi težavami in nemalokrat celo z mučno smrtjo. Toda ta *ritual* je za deklice in ženske v kulturah, ki ga prakticirajo, še vedno pogoj, da se lahko poročijo – brez poroke pa si v teh skupnostih moške dominacije skorajda ne morejo zamisliti življenja.

O obrezovanju deklic se v Sloveniji verjetno ne ve kaj dosti, vsaj če sklepamo po medijski pozornosti in po maloštevilnih strokovnih tekstih – nekaj člankov je bilo objavljenih šele v devetdesetih letih 20. stoletja¹. Slovenija se očitno zdi zelo oddaljena od običajev, ki grobo kršijo človekove oziroma otrokove pravice². Z razpadom socialističnega bloka, vključno z razpadom SFRJ, je gibanje Neuvrščenih izgubilo praktično vso politično moč, Sloveniji pa, ki je dotlej imela relativno veliko stikov z državami t.i. tretjega sveta, kjer je praksa obrezovanja deklic najbolj množična, se je ta svet močno oddaljil. Svoje politične in kulturne interese v ožjem pomenu je usmerila na Zahod. Z Afriko, kjer se po nekaterih ocenah zgodi okrog osemdeset odstotkov vseh obrezovanj, smo se v Sloveniji včasih neposredno srečevali tudi preko precejšnega števila afriških študentov, zdaj pa taka srečanja pri nas skorajda niso več mogoča – le redki nekdanji študenti so ostali tu, prebežniki pa so tako ali tako getoizirani. Če bi molk prej lahko pripisali neposrednim političnim razlogom, pa ga zdaj lahko pripišemo brezbriznosti, ki seveda ni nepolitična.

Obrezovanje – svetovni fenomen

Medicinski viri ocenjujejo, da je obrezanih več kot petnajst odstotkov vsega človeštva (Rahman, Toubia, 2000: 7). Obrezovanje je razširjeno na vseh kontinentih, srečujemo ga kot profilaktični ukrep nekaterih razvitih zdravstvenih sistemov, kot element monoteističnih verstev pri judih, muslimanih, kot prakso številnih afriških ljudstev in njihovih iniciacijskih obredov.

Etnologi govorijo o enem najstarejših in glede na svojo planetarno razširjenost že kar o vseljuskem običaju, ki se je pri večini ljudstev pojavil samoniklo in ki pogosto kaže izrazite elemente mistifikacije. Med obredom obrezovanja dečke ponekod oblečejo v deklice, sežigajo sol ali posebno oglje, pripravljajo gostije. Marsikje odrezane telesne dele slavnostno zakopljejo v pepel ali zemljo, obrezovanje pa tradicionalno izvršujejo le na posebne dneve v tednu (ME, 1963: 353).

¹ Palamaš, Đord, *Obrezane, zašite, ponosne*, Mladina, št. 23, Ljubljana, 23. 6. 1989, str. 32–33; Mehle, Borut, *Obrezovanje*, Mladina, št. 28, Ljubljana, 11. 7. 1995, str. 50–53; Korošec, Damjan, *Obrezovanje – nepravna banalnost kirurškega posega*, Pravnik, vol. 50, št. 9–10, Ljubljana, 1995, str. 557–567; Korošec, Damjan, *Obrezovanje in pravice otrok*, *Otrok in družina*, letnik 45, Ljubljana, št. 3/1996, str. 42, št. 4/1996, str. 41, 62; Vončina, Marjana, *Oblast umakne roke, klinika izstavi račun (intervju z Damjanom Korošcem)*, *Nedeljski dnevnik*, Ljubljana, 30. 11. 1997, str. 35; Puhar, Alenka, *Z nožem zagotovljena čast: obrezovanje deklic*, Delo, leto 41, št. 77, Ljubljana, 3. 4. 1999, str. 42; Drev, Mirjam, *Nekdo mora spregovoriti o pohabljanju žensk: Waris Dirie – Puščavska roža*, Delo, leto 41, št. 239, Ljubljana, 14. 10. 1999, str. 22.

² Obrezovanje dečkov je v Sloveniji po vsej verjetnosti veliko bolj znana praksa – čeprav po mojih podatkih ni statističnih podatkov, pa je utemeljeno sklepati, da se izvaja tudi pri nas – zaradi njene razširjenosti znotraj islamske in judovske verske skupnosti, pa tudi iz medicinskih razlogov.

Tradicionalno prakso obrezovanja žensk so izvajali za *zaščito* njihove nedolžnosti in za zmanjšanje njihove seksualne želje. Gre torej za drastično obliko obvladovanja oziroma nadzorovanja ženske seksualnosti v družbah, kjer so ženske v izrazito podrejenem položaju. Pravzaprav še več – gre za nadzorovanje žensk nasploh, saj je prav nadzorovanje seksualnosti najbolj učinkovit normalizacijski mehanizem (katerega učinkovitost ni odvisna le od nasilnosti praks, preko katerih se vzpostavljajo gospostvena razmerja – prim. Foucault, Zgodovina seksualnosti). Podatki, ki so jih zbirali antropologi in drugi, kažejo, da je obrezovanje žensk še danes razširjeno na Papui Novi Gvineji, v Avstraliji, v Malajskem arhipelagu, v Etiopiji, Egiptu, in drugih delih Afrike, v Braziliji, Meksiku, Peruju, med muslimani na Bližnjem vzhodu, v Afriki, zahodni Aziji in Indiji. Še posebej pa je razširjeno v Sudanu, Čadu, Somaliji, Etiopiji in Maliju (Dorkenoo, 1995: VIII–XI). Statistike ne obstajajo, saj operacijo le redko izvaja medicinsko osebje.

O obrezovanju žensk se vsaj na Zahodu običajno govori kot o barbarski praksi, ki jo izvajajo nad deklicami in ženskami samo v “zakotnih vaseh” daljnih dežel sveta. Kot da bi bil Zahod ena sama svetla izjema. Pa ni.

V viktorijanski Angliji 18. stoletja je na primer samozadovoljevanje žensk veljalo za tako nečisto in neprimerno vedenje, da so zato, da bi to *grdo razvado* “obrzdali” oziroma zatrli, deklicam amputirali zunanje dele spolovil. Še leta 1979 so v ZDA izvajali t.i. *ljubezensko kirurgijo*. Dr. James E. Burt, t.i. *ljubezenski kirurg*, je uvedel *prestavitvev klitorisa* oziroma *Sunna obrezovanje* v medicinski establišment. Širil je ideje, da obrezovanje ne zavira seksualnih užitkov, temveč jih povečuje. Dr. Burt je izvajal prakso obrezovanja v državi Ohio skoraj deset let, ko so ga razkrinkali. V zvezi z nelagodjem, ki ga do klitorisa gojijo nadzorovalci ženske seksualnosti, velja omeniti, da je še pred nekaj desetletji v zahodni kulturi veljal za zelo *nevaren* ali *umazan* del ženskega telesa, predvsem pa so časovno zelo blizu teze o t.i. pravem orgazmu, ki da je zgolj vaginalni (Lightfoot-Klein, 1989: 180).

Danes se v ZDA in v mnogih evropskih državah soočajo s prakso obrezovanja žensk predvsem med priseljenimi iz dežel tretjega sveta. V nekaterih državah so obrezovanje že zakonsko prepovedali (npr. v Veliki Britaniji, Franciji, na Švedskem, v Švici in tudi v nekaterih afriških državah, npr. v Egiptu, Keniji, Senegal), vendar to žal ni zmanjšalo števila deklic, ki so žrtve teh posegov (Rahman, Toubia, 2000: 101). Države, še posebej afriške, nimajo možnosti nadzora nad razširjenostjo in prakso obrezovanja.

Imajo pa morale, ki na Zahodu ženskam tako ali drugače odrekajo pravico do seksualnega užitka, vključno s tistimi, ki jim prepovedujejo uporabo kontracepcije in opravičujejo spolnost le, če je njen cilj zanositev, s prakso obrezovanja žensk veliko več skupnega, kot so pripravljene priznati – enim in drugim je cilj nadzorovanje ženske seksualnosti in žensk nasploh.

Izvor obrezovanja

Zgodovina človeštva kaže, da skoraj ni dela telesa, ki ga človek ne bi na tak ali drugačen način pohabil. Prazgodovinski človek je na primer na nekaterih jamskih slikarjih iz časa paleolitika (*perigordijska kultura v Pirinejih*, 25.000 let pr.n.št.) pustil

odtise pohabljenih rok brez nekaterih delov prstov (Leroi-Gourhan, 1967: 308). Podobna pohabljenja srečujemo tudi pri nekaterih staroselcih t.i. četrtega sveta.

Zgodovinarji in arheologi poudarjajo, da velja obrezovanje spolovil verjetno za najstarejši poznani kirurški poseg, saj naj bi ga s kamnitim orodjem izvajali že v paleolitiku, to je pred več kot deset tisoč leti. Obstajajo kamniti falusi, jamske slikarije, reliefi in drugi viri, ki pričajo o različnih arhaičnih obrezovanjih. Obrezovanja žensk in moških niso poznali Asirci in Babilonci, Judje pa so moške obrezovali kot pripravo na poroko. V starem Egiptu so obrezovanje žensk in moških prakticirali že v najzgodnejših dinastijah, pred več kot 6000 leti pr.n.št. Verjetno so ga Egipčani razvili neodvisno od drugih kultur, čeprav razširjenost obrezovanja v današnjem Sudanu in Čadu to teorijo neodvisnosti Egipta postavlja pod vprašaj. V Egiptu je obrezovanje pomenilo pripadnost kultu boga Sonca – Amon-Raja, najvišjega božanstva in stvarnika vseh bitij. Egipčanski kozmogonski mit pripoveduje, da si je Amon-Ra sam pohabil genitalije. Indikativno pa je, da naj bi bili mnogi ribiči, pastirji in drugi preprosti prebivalci starega Egipta obrezani, medtem ko so našli več mumij kraljev, ki brez dvoma niso bili nikoli obrezani. V starem Rimu so znani poskusi tedanje oblasti, da bi obrezovanje žensk in moških izkoreninili (ME, 1963: 351). Sveto pismo pa od Abrahama dalje večkrat omenja obrezovanje moških potomcev kot znamenje zveze z bogom.³ Judovska sveta knjiga *Talmud* posveča obrezovanju novorojenih dečkov kar celo poglavje, pozna pa tudi obrezovanje mrtvorojenih sinov.⁴ V stari Grčiji pa je bilo obrezovanje *privilegij* duhovnikov.

Jezikoslovci so primerjali izraze za obrezovanje v različnih jezikih in prišli do nekaterih zanimivih ugotovitev. V arabščini naj bi bila tako beseda 'obrezovanje' nenavadno sorodna besedi za 'ženitev'. Podobne povezave, včasih z religioznim pridihom, odkrivajo jezikoslovci tudi pri nekaterih jezikih in narečjih ekvatorialne Afrike (ME, 1963: 352).

Najtežje vprašanje, s katerim se soočajo antropologi, je izvor običajev nasploh. Ker so bile motivacije zamegljene s tisočletji mitoloških, religioznih, ritualnih in posvetnih racionalizacij, je zelo malo verjetno, da bi kdorkoli, z izjemo redkih raziskovalcev brez predsodkov, lahko prišel do verodostojne razlage izvora te navade. Tudi o izvoru obrezovanja so bile napisane številne razlage. Nekatere govorijo o kultno zabrisanem higienskem ukrepu, ki naj bi v toplih krajih preprečeval vnetja spolovil in tako prebivalcem lajšal življenje. Kaj je pri tem vzrok in kaj posledica, ni prav jasno, vendar t.i. higienske teorije v nobenem primeru ne morejo zadovoljivo razložiti prakse obrezovanja žensk in judovskega obrezovanja mrtvorojenih otrok. Nekaj teoretikov vidi smisel obrezovanja tako moških kot žensk v lajšanju koitusa za moškega in s tem v večanju plodnosti – v nekakšni progresivni populacijski politiki, vendar tudi ta 'teorija' ni ravno prepričljiva. Spet drugi prisegajo na *psihologijo iniciacije*, na psihoanalitične razlage obrezovanja kot simbolne oblike kastracije ali pa kar prevencije incesta s 'pomočjo' nezavednega. Obrezovanje naj bi bilo po mnenju nekaterih avtorjev civilizacijska pridobitev, saj naj bi šlo za nadomestek žrtvovanja otrok raznim božanstvom in s tem tako rekoč za »ekonomsko pocenitev razmerja z bogom«. V očeh socialnih antropologov in socialnih

³ Glej Biblija, npr. pri Gen. (17, 13), Exod. (31, 16).

⁴ Talmud, Beograd, 1990, glej tudi Thieberger, 1979.

psihologov je obrezovanje žensk tipično za ekscesivni patriarhalni šovinizem in torej rezultat svojskih spolnih vlog v dani družbeni skupnosti.

Povsod, kjer je obrezovanje obredno, je to *obred prehoda – rite de passage* (Van Gennep, 1960) in se ponavadi (ne vedno) izvaja kot ritual ali ceremonija. Lahko se izvaja takoj po rojstvu ali pozneje. Obrezovanje moških izvajajo moški, obrezovanje žensk pa ženske. Raziskave kažejo, da so obe praksi obrezovanja vpeljali moški. Vsako obrezovanje (razen v redkih primerih, ko moškega obreže ženska) izvajajo obrezani. Moški ali ženske, ki niso bili obrezani, so v kulturi, kjer je to splošna navada, izobčeni, oziroma se jih drugi člani skupnosti izogibajo. Kot leta 1922 poroča Westermarck (str. 563), pri avstralskih Aboriginih ne bi nihče sprejel hrane od mladeniča, ki ni bil obrezan, niti ne bi jedel v prisotnosti moškega iz plemena neobrezanih, ker bi ga imeli za nečistega. V kulturah, kjer prakticirajo obrezovanje, ne bi skoraj noben moški poročil neobrezane ženske in skoraj nobena ženska neobrezanega moškega.

Danes v znanosti prevladuje prepričanje, da so religije, ki podpirajo obrezovanje, zgolj prevzele že prej prisotne običaje in jih izkoristile kot kohezivni simbol pripadnosti verski skupnosti.⁵ Zakaj natanko pa so se omenjeni običaji izvorno razvili, ne bo najbrž nikoli v celoti pojasnjeno.

Kaj pomeni obrezovanje deklic oziroma FGM⁶

FGM pogosto označuje *obrezovanje deklic* za razliko od *obrezovanja dečkov*, kar pa je zavajajoče. Obe praksi namreč pomenita odstranitev delov genitalij z normalno funkcijo in sta z medicinskega zornega kota povsem nepotrebni. Oba obreda služita navadi, ki vzdržuje izpolnjevanje socialnih zapovedi in nadzira telo in seksualnost posameznika oziroma posameznice. Vsekakor pa je FGM dosti bolj drastičen in škodljiv kot obrezovanje dečkov. Hanny Lightfoot-Klein opozarja, da bi morali *klitoridektomijo – obrezovanje žensk* (ki je ritualni kirurški poseg in pomeni vse od zareze pa do infibulacije, t.i. faraonskega obrezovanja) primerjati s *penisdektomijo*, s posegom, pri katerem odstranijo penis (Lightfoot-Klein, 1989: 183).

Pojem FGM obsega tri glavne načine pohabljanja ženskih genitalij:

- 1) *Sunna* obrezovanje je odstranitev prepucija ali/in vrha klitorisa. Sunna pomeni v arabščini *tradicija*.
- 2) Klitoridektomija (poimenovano tudi *izrezovanje*) je odstranitev vsega klitorisa (prepucij in glans) in odstranitev zunanjih sramnih usten.

⁵ Glej Leksikon CZ, str. 726 (geslo »obrezovanje«).

⁶ FGM (female genital mutilation) je angleška kratica za *pohabljanje ženskih genitalij* in je splošno sprejeta označevalnica v angleško govorečem svetu. Do 80-ih let 20. stoletja je bila bolj razširjena uporaba pojma *obrezovanje žensk* in kratica FC (female circumcision). Zagovorniki tega pojma so kritični do pojma FGM, ker naj bi žalil obrezane ženske, ki ni nujno da mislijo, da se imajo za pohabljene, ali do njihovih družin kot mučiteljic. Termin *pohabljanje* naj bi žalil tudi kulturo, iz katere izhajajo prizadete ženske. Kljub temu pa se od 90-ih naprej vse bolj uveljavlja pojem *pohabljanje ženskih genitalij*, ki zavestno z vso ostrino kaže na neumestnost tovrstnih praks, pa najsi bodo religiozno ali kulturno opravičevane.

3) Infibulacija, poimenovana tudi faraonsko obrezovanje, je najekstremnejša oblika. Gre za izrezovanje klitorisa, sramnih usten (majora in minora) in pričvrstitev poškodovanih strani vulve čez vagino s trnji ali zašitje z črevi ali sukancem. Pustijo malo odprtino za uriniranje in menstrualno kri. Infibulirano žensko mora moški prerezati – odpreti z nožem, da lahko z njo občuje, kar se zgodi na poročno noč. V nekaterih kulturah se to zašitje in odpiranje večkrat ponovi (npr. po rojstvu otrok) (Dorkenoo, 1995: 5).

FGM se običajno izvaja v nehigieničnih razmerah, ko »babica – mazačka« uporabi neočiščene ostre predmete, kot npr. britvice, škarje, kuhinjske nože ali koščke stekla. Ta orodja običajno uporablja na več deklicah, ne da bi jih poprej očistila, s čimer se pogosto prenašajo virusi, tudi HIV. Neredko prihaja do hudih infekcij spolovil in drugih organov, tetanusa pa tudi do hudih krvavitev, hudih bolečin in tudi smrti. Celo ob normalnem celjenju ran je uriniranje in spolno občevanje zelo boleče. Dogaja pa se tudi, da zastaja menstrualna kri in pride do zastrupitve telesa. FGM razen hudih bolečin ob izrezovanju povzroča tudi dolgotrajne komplikacije, ki se izražajo v genitalni deformaciji, zapozneli menstruaciji, kronični medenični komplikaciji, zastoju urina v telesu ter infekcijah in celi vrsti komplikacij v nosečnosti – od infekcij fetusa do porodnih problemov zaradi zožane vagine. V takem primeru morajo rojevajočo žensko dodatno »odpreti«, da omogočijo rojstvo otroka. V kulturah, kjer izvajajo infibulacijo, po porodu žensko ponovno obrežejo (Dorkenoo, 1995: 15–16).

Ponavadi izvedejo FGM deklicam okrog tretjega leta starosti, nekatere pa so dosti starejše. Starost variira od kulture do kulture. Večina kultur, kjer je obrezovanje deklic navada, »zagovarja« FGM kot nujnost, kot tradicijo, kot *očiščenje* ženske. Dekle, ki ni obrezano, je *neoočiščeno* in s tem nezaželeno za poroko, saj je zakoreninjeno prepričanje, da dekle, ki mu niso izrezali klitorisa, prinaša veliko nevarnost možu, ker se njen klitoris dotika moževega penisa. FGM je zakoreninjen v lokalnih navadah. Ženske se bojijo spreminjati te zakoreninjene navade, ki veljajo za nedotakljive oziroma nespremenljive. Družinska čast, *čistost*, zaščita pred uroki, zaščita deviškosti in zvestobe možu so opravičila, ki vzdržujejo prakso FGM (Dorkenoo, 1995: 34).

V skupnostih, kjer izvajajo klitoridektomijo, ponavadi izvajajo tudi obrezovanje moških. Oba rituala sta del religiozne in etnične tradicije in pomenita obvezno stopnjo prehoda v obdobje odraslosti.

Družbe moške dominacije in obrezovanje ženskih spolovil

Teza, da je obrezovanje žensk praksa, ki jo izvajajo v družbah moške dominacije (seveda ne v vseh, vendar izključno v teh), se zdi trdna. V tem delu teksta bomo navedli nekaj primerov, ki jo potrjujejo.

Egalitarna aboriginska kultura

V kulturi avstralskih Aboriginov, ki velja za egalitarno, žensk niso nikdar obrezovali. Izolirano od življenja na drugih celinah so kontinuirano živeli vsaj šestdeset tisoč let. V večjem delu Avstralije je bilo razširjeno obrezovanje in zarezovanje penisa (Ingold, et.al.,

1988: 127). V 18. stoletju, v času naseljevanja prvih Evropejcev v Avstralijo, je tam živel približno sedemsto plemen. Ljudstvo Aranda v Avstraliji, ki je izvajalo zarezovanje (z ostrim predmetom so zarezali v penis od glansa do modnika), je tako zarezan penis imenovalo z istim izrazom kot vulvo. Zarezovanje penisa naj bi penis “spremenilo” v vulvo in krvavitev naj bi simbolizirala menstruacijo, ki ženski pomaga odstraniti škodljive telesne sokove, ki se nabirajo v telesu. Za doseg podobnega cilja so moški tako izvajali zarezovanje penisa in to poimenovali menstruacija (Montagu, 1974: 73).

Določanje ženskega spola s klitoridektomijo v Etiopiji

Ker je osnovna anatomija moških in žensk tako podobna, mnoge kulture pretiravajo v poudarjanju fizičnih spolnih razlik – npr. s tetoviranjem, povečevanjem penisa, klitoridektomijo ipd. V ljudstvu Hazda v Etiopiji starejše ženske dekletom izrežejo klitoris z zunanjo in včasih tudi notranjo sramno ustnico. S tem obredom naj bi dekleta postala ženska. Ti organi so po njihovem mnenju preveč podobni moškim testisom in penisu. Te prakse dokazujejo, kako spol še zdaleč ni le biološka danost, temveč kulturni oziroma družbeni fenomen – kultura iz bioloških razlik ustvari neskončno množico različnih vzorcev (Taylor, 1996: 67). In usodnejših razlik.

191

Zakon dualnosti pri ljudstvih v Maliju

Zanimivo je pojmovanje obrezovanja pri zahodnoafriških ljudstvih Dogon, Bambara in Lobi, ki živijo v današnjem Maliju. Pri teh ljudstvih velja osnovni zakon stvarstva – zakon dvojnosti (dualnosti). Ob rojstvu je vsak otrok *dvojen*. Ima dve duši različnih spolov. To pomeni, da se rodi kot dvospolno bitje (androgen). V deklici se moška duša skriva v klitorisu, ki ga pojmujejo kot moški organ. V dečku pa se ženska duša skriva v prepuciju. Z odstranitvijo prepucija omogočijo dečku spol, ki mu je usojen. Enako deklici z odstranitvijo klitorisa omogočijo spol, ki ji je bil usojen. Kljub tem posegom pa zakon dualnosti ostaja osnovni zakon vsega stvarstva. Tako obrezana oseba najde svojo dvojno poenotenje šele s poroko s partnerjem drugega spola. S skupnostjo moža in žene se obe duši spet povežeta v idealno eno. Dolžnost obrezanega moškega je, da poišče svojo izgubljeno ženskost in jo ponovno najde v svoji ženi. In žena, ki je bila osvobodena svoje moškosti z izrezom klitorisa, jo ponovno najde v svojem možu (Erny, 1973: 115). Težko si je zamisliti, da bi ta ljudstva spremenila svoj sistem verovanj in vrednot in z njimi povezane obrede obrezovanja, ki so tako globoko zakoreninjeni v samem bistvu njihovega življenja. Z njihovega zornega kota so le zunanja manifestacija zakona dualnosti – osnovnega zakona vsega stvarstva.

Obrezovanje deklie Loita Masajev v Keniji (primer statusne umestitve v družbeno strukturo⁷)

»Nekoč so bili moški in ženske enakopravni. Ni bilo odraslih moških, ampak le ženske, imenovane “ženske bojevnice” in “moški bojevniki”. Ženske so bile pogumnejše od moških. V tistih časih niso imele vagin, ampak samo majhne luknje za uriniranje. Nekega dne so spremljale moške bojevnike, ki so potrebovali pomoč. Tiste noči, ko so sedeli vsak okrog svojega ognja, so se moški bojevniki priplazili k ženskam z loki in puščicami, ki pa jih ženske niso poznale. Bojevniki so potisnili ostre konice v ženska

telesa in tako naredili vagine. Bojevnice in bojevniki so legli drug k drugemu. Drugo jutro so bojevniki vstali in vzkliknili: "Oh, saj to so samo ženske!" Bojevniki so vzeli bojevnice k sebi in jih poročili. Ženske so izgubile hrabrost in njihova rodnost se je začela. ("Tajni" ženski mit Masajev)*

192

Loita Masaji so izrazito patriarhalna skupnost živinorejcev. Moški posedujejo govedo pa tudi žene (utrjen je sistem mnogoženstva), otroke itn. Družbeni status masajskih žena je izrazito podrejen moškim. Masajska družba je strukturirana na podlagi starosti in spola. Odnosi med člani istega spola so definirani s starostjo, odnose med spoloma pa določa spol. Družbene odnose definira posest oziroma lastnina. Tako obstajata sloj lastnikov in sloj posedovanih. Delo, legitimna seksualnost, rojevanje otrok se odvijajo v kontekstu te diaadne zveze, v kateri imajo nekateri lastniške pravice nad drugimi. Vendar lastniški odnosi oziroma status ni absoluten – tako je npr. moški, ki je lastnik svoje črede, žena in otrok, v lastniško podrejenem odnosu do svojega očeta. Podobno so tudi žene, ki so v lastniško podrejenem odnosu do svojih mož, lastniško nadrejene svojim hčeram. Tako spol ne pomeni ozke ločnice lastništva oziroma posesti. Vseeno pa imajo moški možnost mobilnosti iz stanja lastnine v lastnika, medtem ko ženske ostajajo lastnina in s tem odvisne od moža oziroma očeta. Kljub temu pa imajo masajske žene in masajski možje določene pravice in dolžnosti, ki pa se spreminjajo. Za žene in hčere je status lastnine le eden od aspektov njihovega odnosa z možmi in očeti. Z drugimi besedami – njihov status ni zreduciran na položaj "stvari" ali živine. Če so kršene njihove specifične pravice, se lahko pritožijo plemenskemu poglavarju oziroma starešinam. Vseeno pa so masajske žene del moškega premoženja oziroma lastnine, kamor sodijo tudi živina in otroci – mož ženo z doto kupi in tako postane njegova last. Zanimivo je ženino dojetje te "trgovine" – običajno namreč s ponosom govori, da jo je mož kupil (s tem na nek način izraža svojo ceno oziroma status), ne govori pa, da jo je oče prodal. Seveda pa ima pojem "kupovanja žene" z doto globoke implikacije na splošni status masajskih žena oziroma žensk sploh.

Pri Masajih je torej podrejenost odvisna od starosti in spola. Statusa starosti in spola sta odvisna od bioloških značilnosti in ju določajo formalni kriteriji. Statusi starosti določajo moške in ženske v ločene, a hkrati prepletene hierarhije (Masaji morajo spoštovati vse, ki so jim nadrejeni v formalni hierarhiji). Ženske delijo v dve formalni starostni kategoriji: v *deklišvo* in v *obdobje odrasle ženske*, ki sta izraženi kot *neobrezane* in *obrezane* ženske. Moške pa delijo v tri kategorije: *obdobje deškosti*, *obdobje bojevnika* in *obdobje odraslega*. Tudi pri moških velja *obdobje deškosti* za stanje neobrezanosti. Obrezovanje je torej obred prehoda (Van Gennep, 1960) iz ene starostne (in s tem socialne) kategorije (tako moških kot žensk) v drugo, je osrednji dogodek v življenju Masajev in Masajk. Obrezovanje poteka pri obeh spolih v zgodnji puberteti in razmejuje obdobje otroškosti od obdobja "odraslosti". Obrezovanje pomeni nedvoumno socialno zrelost ženske, ki je po njem pripravljena za rojevanje otrok; in ponavadi jo poročijo leto dni po obrezovanju. Na drugi strani pa se moški poročijo šele kakšnih deset let po obrezovanju – šele takrat postane enakopraven odraslim.

⁷ Poglavje je povzetek članka Melisse Llewelyn-Davies "Women, Warriors, and Patriarchs" v knjigi Ortner, Harriet, 1992 in pojasnjuje globoko zakoreninjeno tradicijo obrezovanja deklic kot mehanizem določitve statusa le-teh.

Pravica posesti (lastnine) je strukturirana tudi tako, da imajo odrasli moški pravico do spolnosti in rodnosti obrezanih žensk, medtem ko imajo “bojvniki” pravico do spolnosti z neobrezanimi dekleti. Neobrezani dečki pa nimajo pravice ne do neobrezanih ne do obrezanih žensk. Prav tako imajo odrasli moški pravico do delovne (po)moči žensk in neobrezanih dečkov, obrezane ženske pa imajo pravico do delovne (po)moči neobrezanih deklet. Kako zelo pomembno je obrezovanje v določanju statusa posameznika/ce, kažejo tudi identična poimenovanja: neobrezano dekle = hči, neobrezan deček = sin, obrezana ženska = žena, odrasel = mož. Odrasli nimajo spolnega dostopa do neobrezanih deklic in tabu incesta med očetom in hčerjo ali spolnega odnosa s hčerko katerega od članov odraslih moških je v masajski kulturi zelo pomemben.

Epilog

OZN, UNICEF in WHO – Svetovna zdravstvena organizacija FGM opredeljujejo kot kršenje človekovih pravic, zato so oblikovale priporočila za izkoreninjenje teh praks. Večinoma pa je boj proti FGM s pravnimi sredstvi brez uspeha. FGM se izvaja največ v tistih delih držav, kjer vlade nimajo nadzora. Sodelovanje na nacionalni, pa tudi na mednarodni ravni, vključno z izobraževanjem ljudi, ki prakticirajo FGM, naj bi bilo ob sodelovanju različnih strokovnjakov (antropologov, pedagogov, psihologov, socialnih delavcev) in aktivistov, učinkovit način boja zoper te prakse. Upanje, da bo FGM mogoče izkoreniniti s pristopom, ki bo upošteval vse aspekte posamezne kulture in poskušal delovati znotraj sistema verovanj in tradicij, pa se lahko izkaže za jalovo, kajti vprašanje je, če lahko ta prizadevanja res uspejo znotraj obstoječih sistemov verovanj in tradicij. FGM je namreč izjemno pomemben element razporejanja moči znotraj skupnosti, tako da morajo boji zoper te prakse računati na odpor, s katerim želijo ohraniti obstoječa razmerja moči.

LITERATURA

- DIRIE Waris, MILLER Cathleen, 2000. *Wüstenblume*. München: Ullstein.
- DORKENOO Efu, 1995. *Cutting the rose – Female genital mutilation. The practise and it's prevention*. London: Minority Rights Publications.
- ERNY, Pierre, 1973. *Childhood and Cosmos*. New York: Independent Publishers Group.
- FOUCAULT, Michel, 1993, 1998, 2000, *Zgodovina seksualnosti*. Ljubljana: Založba Škuc.
- HAYES, R. O., 1975. “Female genital mutilations, fertility control, women’s roles and the patrilineage in modern Sudan: a functional analysis” v: *American Ethnologist* 2: 617–33.
- INGOLD, Tim. et. al., 1988, *Hunters & Gatherers*. 2 vols. Oxford & New York: Berg.
- LEKSIKON Cankarjeve založbe, 1994. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- LEROI-GOURHAN, Andre, 1967. *Treasures of Prehistoric Art*. New York: Abrams.
- LIGHTFOOT-KLEIN Hanny, 1989. *Prisoners of Ritual – An Odyssey into Female Genital Circumcision in Africa*. New York, London: Harrington park Press.
- ME = Medicinska enciklopedija VII, 1963. Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod.
- MONTAGU, Ashley, 1974. *Coming into Being Among the Australian Aborigines*. 2nd edition. London: Routledge.

- ORTNER B. Sherry, WHITEHEAD Harriet, 1992. *Sexual meanings. The Cultural construction of Gender and Sexuality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- RAHMAN Anika, TOUBIA Nahid, 2000. *Female Genital Mutilation – a Guide to Laws and Policies Worldwide*. London, New York: Zed Books.
- TALMUD, 1990. Beograd: Beogradski izdavački-grafički zavod.
- TAYLOR Timothy, 1996. *The Prehistory of Sex, Four million years of human sexual culture*. London: Fourth Estate Limited.
- THIEBERGER Friedrrich et. al., 1985. *Jüdisches Fest, Jüdischer Brauch*, Königstein/TS: Jüdischer Verlag Athenäum.
- VAN GENNEP, A. 1960. *Rites of passage*. Chicago: University of Chicago Press.
- WESTERMARK, Edward, 1922. *The History of Human Marriage*. Vol.1., 5th Edition. New York: Allerton.

BESEDA O AVTORJU

Ralf Čeplak Mencin, dipl. etnolog in psiholog, muzejski svetovalec. Je član številnih domačih in mednarodnih strokovnih društev in združenj. Je predsednik slovenskega odbora ICOM (svetovnega združenja muzejev). Njegovo raziskovalno delo je usmerjeno na področja muzeologije, sinologije, tibetologije, antropologije. Objavil je sto petintrideset strokovnih člankov doma in v tujini, dve etnološki knjižici, bil soavtor Vodnika po slovenskih muzejih, soinicijator Slovenskega muzejskega sejma in Muzeoforuma. Pripravil ali soorganiziral je štirinajst muzejskih razstav.

ABOUT THE AUTHOR

Ralf Čeplak Mencin, is a B.A. in ethnology and psychology and a museum adviser. He is a member of many Slovene and international professional societies and associations. He is president of Slovene National Committee of ICOM (International Council of Museums). His research work focuses on Museology, Sinology, Tibetology and Anthropology. Mr. Čeplak Mencin has published one hundred thirty five articles in Slovenia and abroad, two ethnological booklets, and is the co-author of the *Guide to the Museums of Slovenia*, co-initiator of the Slovene Museum Fair and of Museoforum. He has prepared or co-organised fourteen museum exhibitions.

SUMMARY

CIRCUMCISION OF GIRLS – INITIATION RITUAL OR TORTURE AND MUTILATION?

The circumcision of girls or female genital mutilation is a horrendous practice which goes back to prehistory and has survived into the present. In view of its spread (it is estimated that 15% of the world population, including men and women, are circumcised) and the traumatic consequences of these practices, it is quite astonishing that the public opinion and media in Slovenia are so indifferent towards the issue. The article deals with circumcision as a world-wide phenomenon, which is an integral part of the traditions and custom of most cultures in which it is practised. Examples explain the connection between male-dominated societies and female genital mutilation. Circumcision is predominantly practised in African cultures, but western ones are not immune to the phenomenon. The circumcision of girls constitutes a violation of human and in particular children's rights. The UN, UNICEF and WHO have adopted measures to eliminate such practices, but their effect is questionable in view of the deep roots of the practice and its role in the relations of social power.